

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

SAYI : 3

YIL : 1989

TE'VİLATÜ'L-KUR'AN ÇERÇEVESİNDE MÂTÜRİDİNİN
MÜTEŞÂBİH ÂYETLERİ ANLAYIŞI

Dr. M. Kemal ATİK*

GİRİŞ

Bilindiği üzere, Kur'an âyetleri «muhkem» ve «müteşâbih» olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kur'an, «muhkem âyetlere» ümmü'l-Kitab» (kitabın anası-temeli,-bunların dışında kalan bir kısım âyetlere ise «müteşâbih» âyetler adını vermiştir: «Kitabı sana indiren odur. Onun bir kısım âyetleri muhkemdir, (açık anlamlıdır). Ki bunlar Kitabın anasıdır. Diğer bir kısmı da müteşâbih (çeşitli anlam taşıyan)dır. Kalblerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak, kendilerine göre yorumlamak için onun müteşâbih olanlarının ardına düşerler. Oysa onun te'vilini Allah'tan başka kimse bilmez. İlimde ileri gidenler «ona inandık, hepsi Rabbimiz katındadır »derler. Akı selim sahiplerinden başkası düşünüp anlamaz (Ali İmran, 7).

Görüldüğü üzere bu âyette «muhkem» «müteşâbih» kelimesiyle zıt anlamlıdır. Aynı şekilde ilimde ileri gidenler, kalblerinde eğrilik bulunanların, fitne çıkaranların karşıtıdır. İşte bu zıt anlamlılık ve karşıt oluş, «muhkem» ile «müteşâbih» âyetlerin mahiyeti ve şümülü hakkında âlimleri çeşitli tarifler yapmaya ve açıklamalarda bulunmaya sevketmiş ve bu konuda da pekçok görüşler ve bakış açıları ortaya çıkmıştır (1).

İslâm âlimleri muhkemi, açık ve te'vile muhtaç olmayan, verilmek istenen manâya delâleti kesin olan, her türlü ihtimal ve karıştırılmaktan uzak olup, bu hususta gizliliği bulunmayan, ilâhî mesajı direkt olarak sunan ve neshe de ihtimali olmayan Kur'an'daki helâl, haram, dinin esasları, farzları, ahkâmı, ahlâkı, sosyal hayatı, ferdi ve içtimâî meseleleri ihtiva eden bölümleri içeren

(*) Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi.

âyetler olarak anlamışlardır (2). İbn Abbas muhkemi: «manâsı anlaşılan âyetlerdir ki bunlar, En'am: 151-153, İsrâ: 23,28 âyetlerinin tazammun ettiği Tevhid ilkesi, kötülüklerin tahrimi, ictimâi ve ahlâkî prensib ve sasların büyük bir kısmını oluştururlar» demektedir (3).

Müteşâbihe gelince: Etimolojik olarak bu kelime Arapça «Şe-bihe» lafzından türümektedir. «Şibh, Şebih» ve «Şebih» sözcükleri de aynı kelimedenden yâni «Şebihe»den türemektedir. Renk, adâlet ve zulüm gibi nitelik yönünden çeşitli benzeşmeler için kullanılır. İki şeyin aynı düzeyde benzeşmelerine «Teşâbüh», benzeten şeylere de «müteşâbih» denir (4).

Alimler «müteşâbih» âyetlerin tarifi konusunda çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Bir kısım âlimler müteşâbihi: «manâsı gizli ve te'vile muhtaç olan, te'vile gidilmeden anlaşılmayan, kasdettiği manânın ne olduğu hususunda tercih edilebilecek açık bir anlamı olmadığı gibi ayrıca bir izaha muhtaç olan âyetler» olarak tarif etmişlerdir (5).

Ekseri ulemâ, müteşâbih âyetlerin ilk bakışta bir anlamı olduğunu, fakat onların yorumlarının, te'villerinin hangisinin en doğru olduğunu ancak Allah'ın bilebileceğini, insanın bu bilgiye sahip olmadığını savunurlar ki, bunlar Selefiyye Ekolü'ne mensup âlimlerdir. Bunlar, müteşâbih âyetleri olduğu gibi kabul edip teşbih ve te'vile düşmemekle beraber, te'vile de gidilmemesi gerektiğine inanırlar (6).

Bu ekolün şiarı akla görev vermemek ve müteşâbih âyetlerin yorumuna girmemektir. Bunlara göre, te'vîlin peşine düşenler zemmedilmişlerdir. Hem de te'vîl, zanna dayanarak verilen hükümdür. Bu yüzden, müteşâbih âyetler hakkında zanla hükmetmek onlara göre doğru değildir. Bu inancı benimseyen «selefiyye ekolü» mensupları, «müteşâbih âyetlerin zâhirine inanır, bâtınını tasdik ederiz, iç yüzünün anlaşılmasını Allah'a havale ederiz. Zira biz onu bilmekle mükellef değiliz. Zaten bu husus imânın şartı ve hükümlerinden biri de değildir» derler (7).

Selef akidesini benimsemiş âlimlerin çoğunu sahabe, tabiûn ve ehli sünnet âlimleri oluşturmuşlardır. Bunların başında Ubey b. Ka'b, İbn Mes'ûd, İbn Abbas ve İmam Mâlik gelmektedir (8). Bunların delillerini şöyle özetleyebiliriz :

Hz. Aişe Resûlullah'dan rivayet ettiği bir hadiste şunları söylemektedir : «Resûlullah Ali İmran Sûresi'nin» Allah o celâl sahibidir ki, sana kitabı indirdi. Onun âyetlerinden bir kısmı muhkem âyetlerdir.» sözünden başlayarak ve «gerçekten akli selim sahiplerinden başkası onları hakkıyla düşünüp anlayamaz» cümlesine kadar okudu. Bundan sonra Peygamber: «Ya Aişe, Kur'an'ın yalnız müteşâbih âyetlerine uyan ve Allah'ın Kur'an'da zikretmiş olduğu şu dalâlet sahiplerini gördüğünde onlardan sakının» buyurdu (9).

Taberânî'nin Mu'cemül-Kebir'inde Ebû Mâlik el-Eş'ari'nin rivâyet ettiği bir hadiste Resûlullah şöyle demiştir: «Ümmetim için şu üç büyük hastalıktan korkarım:

- a. Malları çoğalır da birbirini çekemezler ve vuruşurlar.
- b. Kitap (Kur'an) onlara açılır da mü'min onu alır ve te'vil etmek ister. Halbuki onun gerçek yorumunu ancak Allah bilir. İlimde üstün payeye erenler: «Biz ona inandık derler.»
- c. İlimleri çoğalır da sonra onu kaybederler ve ona aldırılmazlar (10).

İbnu'l-As'ın Resûlullah'dan rivâyet ettiği bir hadisi şerifde o şöyle söylemiştir: «Kur'an'ın bir kısmı diğer bir kısmını yalanlamak için indirilmemiştir. Ondandır anladığınızla amel edin, müteşâbih olanlarına da imân edin.» Bu konuda Hz. Ömer'den nakledilen bir haber de şöyledir: «İbn Subeyğ adında biri Medîne'ye gelip Kur'an'ın müteşâbihâtı hakkında sualer sorarmış. Bunu haber alan Hz. Ömer onu çağırıp, yaş hurma dallarıyla başını kanatıncaya kadar döğmüş ve onu Medîne'den memleketine göndermiş, bu şahısla hiç kimsenin görüşmemesini Ebû Mûse'l-Eş'ari (Ö. 44/664)'ye emretmişti (11).

Yukarıda zikrettiğimiz rivâyetler, selef akidesini benimseyen âlimlerin ortaya koydukları delillerden bazılarıdır. Onlara göre bu deliller, ilimde üstün payeye erenler de dahil hiç kimsenin müteşâbih âyetler üzerinde araştırma yapmasına müsaade etmemektedir. Çünkü böyle bir araştırma yapma fitne kapısının açılmasına sebep olacaktır (12).

Müteşâbih âyetlerle, onların yorumları ve ondakilerin asıl mahiyetini ortaya çıkarmak için gayret sarfeden âlimlere gelince

bunlar «halef ekolünü» meydana getirmişlerdir. Bunlara göre Kur'an, sırlar ve muammalar içeren kapalı ve muğlak bir kitap değildir. Hem Kur'an kendisinin 'apaçık bir dille indirildiğini, âyetlerinin tutarlı bir şekilde açıklandığını, onu dinleyenin düşünmesi, aklını kullanması, istinbat etmesi ve ihtilaflarını onunla çözmesi gerektiğini ve bunun için indirildiğini kesin olarak ifade etmektedir: «Bu kitap, Hakim ve haberdar olan Allah tarafından, âyetleri kesin kılınmış sonra da uzun uzadıya açıklanmış bir kitaptır» (Hûd), 1). «Biz onu -anlayasınız diye- Arapça bir Kur'an olarak indirdik» (Yûsuf, 2). «Bunlar kitabın ve apaçık olan Kur'an'ın âyetleridir» (Hicr, 1). «Sana indirdiğimiz bu kitap mübarektir; âyetlerini düşünsünler, akl-ı selim sahipleri de öğüt alsınlar» (Sâd, 29). «Biz o (Kur'an)'nu senin diline kolaylaştırdık ki, düşünüp öğüt alsınlar» (Duhân, 58). «Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Eğer (o) Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, onda birbirini tutmaz çok şeyler bulurlardı» (Nisa, 82). «Kur'an" düşünmüyorlar mı? Yoksa kalbleri üzerinde kilitler mi var?» (Muhammed, 24). «Biz sana Kur'an'ı indirdik ki insanlara ne indirilmiş olduğunu açıklayasın, tâ ki, düşünsünler» (Nahl, 44).

Yukarıda meallerini zikrettiğimiz âyeti kerimeler ve daha pekçok âyetler peygamber birinci derecede görevini Kur'an'ı bütün insanlara okumak ve Kur'an'la insanları Allah'a davet etmek olduğunu açıklamaktadır. Halef ekolüne göre, insanlara açıklanmamış bir şey kalsaydı din tamamlanmamış olur ve «Bugün sizin dininizi tamamladım» (Mâide, 3) meâlindeki âyete aykırı düşerdi. Kaldı ki Allah'ın bildirdiği bir şeyi Peygamberin açıklamamış olması, onun tebliğ görevine de aykırı düşer. Sonra, Kur'an düşünüp anlaşılacak için gönderildiğine göre, düşünmek, manâsını anlamak demektir. Binaenaleyh Allah Teâla'nın Kur'an'da manâsı anlaşılmayan bir şeyle hitapda bulunması uzak bir ihtimaldir» (13). Nitekim, İbn Ebû Necih'in mücahid'den onun da İbn Abbas'tan rivâyetine göre o şöyle demiştir: «Ben müteşâbih âyetlerin te'vilini bilen ilimde derinleşmiş kimselerdenim» (14). Başka bir haberde ise Mücâhid'den rivâyetle İbn Ebû Necih şöyle diyor: «İlimde üstün payeye erenler, müteşâbih âyetlerin te'vilini bilirler, iman ettik derler» (15). Muhammed b. İshak, Muhammed b. Ca'fer b. Zübeyr'den naklen şöyle dedi: «İstenilen, arzu edilen te'vili ancak Allah ve ilimde derinleşmiş olanlar bilir. İlimde derinleşmiş olanlar ona inandık derler» (16). Bu ekolün mensuplarının delillerinden biri de Rasûlullah (s.a.v.)'ın İbn Abbas için: «Allah'ım onu dinde bilgili et ve ona kitabın te'vilini öğret» (17) şeklinde

düa etmesidir. Eğer kitabın bütün esrarı herkese kapalı olsaydı, Rasûlullah'ın Abdullah İbn Abbas için böyle düa etmesi boş olurdu. Ayrıca Abdullah İbn Abbas'ı Rasûlullah: «Ne iyi Kur'an tercümanıdır» diyerek övmüştür» (18). İbn Ebî Hâtim'in Dehhak yoluyla naklettiğine göre İbn Abbas bu konuda şunları söylemektedir: «Kur'an'ın çeşitli yolları, zâhirleri, bâtınları vardır. Acâibi tükenmez, sonuna erilmez. Ona yavaş yavaş dalan kurtulur. Şiddetle ondan haber veren mahvolur. Onda, haberler, meseleler, helâl, haram, nâsîh, mensuh, muhkem, müteşâbih, zâhir ve bâtın vardır. Kur'an'ın zâhiri tilâvet, bâtını te'vîldir. Onu anlamak için bilgilerin yanına oturunuz, cahillerden kaçınınız» (19).

Müteşâbih âyetlerin te'vil edilip edilemeyeceği konusunda islâm âlimlerini farklı açıklamalarda bulunmaya sevkeden âmil, daha önce meâlini zikrettiğimiz Alu İmran Sûresi'nin yedinci âyetidir. Selef ekolüne mensup âlimler, bu âyette zikredilen «halbuki onun gerçek te'vilini ancak Allah bilir» lafzında vakfetmeyi uygun bulmuşlardır. Bunlar İbn Abbas'ın âyeti şöyle okuduğunu nakletmektedirler: «vema ya'lemü te'vilehü illellâhu veyekûlu'r-Râsîhüne fi'l-ilmî âmennâ bihi.» «Onun te'vilini Allah'tan başka kimse bilmez, derinlemesine bilgisi olanlar ise, biz buna inandık, derler.» İbn Abbas'ın bu kırâatını, yani «ve yekûlu» lafzını zikretmiş olması, ayrıca Übey b. Ka'b'ın da aynı şekilde kırâat etmesi (sahih kırâatler arasında böyle bir rivâyet mevcut değildir) selef ekolüne mensup âlimleri haklı çıkarmaktadır. Ayrıca, İbn Mes'ûd'un âyeti kerîmeyi» ve te'viluhü illa indallahi ve'r-Râsîhüne fi'l-ilmî yekûlüne âmennâ bihi» (şüphesiz ki onun te'vilini ancak Allah, bilir, ilimde rûsûh sahibi olanlar ise, buna inandık derler) şeklinde okuması selef âlimlerini doğrulamaktadır (20).

Müteşâbih âyetlerin manasını kavramanın mümkün olduğunu savunanlar ise, âyetteki vakfın «ve'r-Râsîhüne fi'l-ilmî» lafzı üzerinde olması gerektiği görüşündedirler. Buna göre: «İlimde derinleşmiş olanlar, müteşâbih âyetlerin te'vilini bilebilirler.» Ebu'l Hasan el-Eş'arî, İbn Burhan ve Mücâhid gibi âlimler bu görüştedirler. Bunlara göre «Yekûlüne âmennâ bihi» cümlesi «ilimde derinleşenlerden hal olur. Ma'tûfun aleyhden değil de sadece ma'tûfdan hal olması dilde câizdir. Nitekim, Haşr Sûresi'nin 8. ve 10. âyetlerinde buna benzer kaideleri görmek mümkündür» (21).

Görüldüğü üzere müteşâbih âyetler üzerinde geniş tartışmalar olmuştur. Hattâ, doğrudan müteşâbih âyetleri konu alıp incele-

yen pekçok eserler yazılmıştır (*). Bütün bunlardan şu neticeye ulaşmamızın mümkün olduğu görüşündeyiz: Kur'an âyetleri birbirlerini tasdik edecek ve bütün zamanları ihata edecek bir şekilde, muğlaklıktan uzak, açık ve yanlış yorumlamaya meydan verilmeyecek bir üslupla nâzil olmuş ve iki farklı türe ayrıldığını bildirmiştir. Birincisi, varsayım ve çeşitli yorumlamalara asla imkân vermeyen temel, muhkem, açık ve seçik âyetlerdir. Bunlar Kur'an'ın anası olarak tarif edilmişlerdir. İkincisi ise, farklı, pekçok yorumu kaldıran, konuyu daha iyi anlatmak, belgelemek ve hasmı susturmak için gelen âyetlerdir. Müteaddid manalara ihtimali olan bu âyetlerin amaçları benzetme ve örnekler verme yoluyla, teşvik, korkutma, öğüt, hatırlatma, ayıpları yüzlere vurma, müjdeleme, açıklama ve uyarma yaparak muhkem âyetlerin içerdiği telkinleri kökleştirmek ve sağlamlaştırmaktır.

Kur'an, muhkem aslını bir kenara bırakıp, insanların gerçeği daha iyi kavramalarını kolaylaştırmak için benzetmede bulunan bazı müteşâbih âyetleri, heva ve heveslerine uygun bir biçimde yorumlayanları, kalblerinde eğrilik, yamıklık olan, doğruluğu hoşlanmayıp eğrilikten, sapıklıktan zevk alan, dumanlı havalar arayarak fitne çıkarıp hakkı bâtila karıştıran ve insanları tariki müstakimden ayırıp onları belaya sokan kişiler olarak nitelemektedir. Hiç şüphesiz, mezkur âyetler üzerinde tahmin, hayal, âyete taşıdığı manadan başka manalar yükleyerek asıl hedefinden saptırıp,

(*) Bu eserlerin matbu olanlarından tesbit edebildiklerimizin isimleri şunlardır : Yasin Halil, **Edvâün ala Müteşâbihâtî'l-Kur'an**, Beyrut 1969, İbn Teymiye, **el-İklil fi'l-müteşâbihî ve'd-Te'vil**, Kahire 1947, Emrullah Muhammed, **Te'vilü'l-müteşâbihâtî'l-Kur'âniyye**, Kahire 1354/1927, İbn Hacer el-Askalâni, **Tabsiru'l-Müntehib bi Tahriri'l-Müştebih**, Tahkik el-Becâvî, Mısır 1966, es-Şerifu'r-Rida, **Hakâiku't-Te'vil fi Müteşâbihî't-Tenzil**, Necef 1936, İbnu'l-Arabî, **Reddü Maâni'l-Ayâtî'l-Müteşâbihâtî ilâ Maâni'l-Âyâtî'l-Muhkemâti**, Beyrut 1328/1900, Zekerriyya b. Muhammed el-Ensâri **Fethu'r-Rahmân bi Keşfi ma Yeltemisü Mine'l-Kur'an**, Mısır, **Bulak** 1299, el-Münâvî, **Müteşâbihü'l-Kur'an**, Tahkik, Adnan, Kahire 1969, Süyûtî **Müteşâbihü'l-Kur'an**, Mekke 1311/1893, el-Mâzenderânî, **Müteşâbihü'l-Kur'an ve Muhtelefuhu**, Tahran 1328, Muhammed Ali Hüscyn, **el-Müteşâbihü fi'l-Kur'an**, Beyrut 1965, el-Ğurnâtî, **el-Müteşâbihü fi Ayi't-Tenzil**, Beyrut, 1983, Tahkik, Said el-Fellah, Beyrut 1983, Muhammed Ali el-Hulî **el-Müteşâbihü Mine'l-Kur'an**, Beyrut 1966, İbn Cemâa, **Keşfu'l-Meânifi'l-Müteşâbihî ve'l-Mesânî** Tahkik, Abdulvehhab, Riyad 1983, Sinanzâde, **el-Mecâlîsü'b-Sinaniyye fi'l Müteşâbih**, İstanbul 1260, Süyûtî, **Müfhemâ-tü'l-Akrân fi Mühemâtî'l-Kur'an**, Bulak 1284, ed-Dimyâtî, **Manzûme fi Müteşâbihî'l-Kur'an**, Kahire, 1321, Muhammed Abdüsettâr, **Mevkifu'r-Râsihin fi'l İlmi Mine'l-Müteşâbih**, Ezher Dergisi Sayı: 5 1386/1966.

neredeysi bir tarih, astronomi, hendese-geometri, astroloji, bilimce-ler ve her türlü görüŖ ve arzulara destek dolu olan kitap haline getirenler de bu katagoriye girmektedirler (22).

Kur'an'ı Kerim'de müteŖâbih âyetlerin bulunması konusunda Hamdi Yazır «Hak Dini Kur'an Dili» adlı eserinde Ŗu bilgileri vermektedir: «MüteŖâbih âyetlerin te'vilini yani meâlinin, sonunun nereye varacağını Allah'dan maada kimse bilmez. Allah Teâla'ya yerde ve gökde, bütün âlemde gizli ve meçhul birŖey bulunmadığı halde mâdasına böyle olmadığı gibi bütün hakikate mutabık olan kitabı ilâhîde de durum böyledir. Bilinmeyen bilinmeyenle, Ŗüphe Ŗüphe ile hallolunmaz. Bilinmeyen bilinen ile ve o bilinenin derecesinin sağlamlığı ile mütenasib olarak hallolunur. Öğretmen bilinmeyi bilene irca ettirmek ister. Öğrencide bilgi arttıkça öğretmen bilgisine göre bilinmeyi peyderpey ona sezdirir, sonra da hallettirir. Bu suretle bilinmeyi sezme de onu bilmenin bir ön Ŗartı olur. Cenabı Allah kullarına ilmi hakkı böyle ihsan eder. Önce kendini ve başkasını temyiz ettiren bir ilmi muhkem bahşeder. Sonra da müteŖâbih bir halde bilinmeyi sezdirir. Bunları kademe kademe muhkemâta irca ettirerek yakini bilgiye çevirir. Hâdis olan beŖer ilmi hiçbir zaman nâmütenâhî ilme erisemez ve onun ilmini bitiremez. Bunu bilmek bile ne büyük bir ilmi marifettir. Bunun için insan ilmin hangi mertebesine gelirse gelsin önünde bilinmeyenin bulunduğunu sezme ihtiyacındadır. Bilinmeyi sezme ise müteŖâbihât karŖısında bulunduğunu bilmektir. Binaenaleyh ilmi beŖerin müteŖâbihâtтан kurtulması mümkün değildir. İşte insanlara Allah'ın irâdesini göstererek hidayet için bir ilâhî talim olmak üzere nâzil olmuş bulunan kitaplar tamamen hakka uygun ve müvâzî olarak muhkemât mukâbilinde müteŖâbihât ile inzal buyurulmuŖtur» (23).

Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu ise, müteŖâbih âyetlerin Kur'an'da zikredilmesinin faydalarını Ŗöyle anlatmaktadır: «Genellikle bu âyetler sayesinde islâmîyette insan fikri dondurulmamıŖ, geniŖ bir fikir hürriyetine müsaade verilmiŖ oluyor ve dinin temellerini kuvvetlendirmekte esaslı rol oynuyordu. Çünkü bu âyetler birkaç manaya tahammül edebilirdi. Bu bakımdan zihinleri tamamen boş ve muhtelif fikirlerle karıŖmamıŖ olan câhilî Araplar'la akıllarının alamıyacağı bir söz söylemek, onların yeni dine inanmalarında bir tereddüt hasıl edebilirdi. İşte bu âyetler sayesinde böyle bir durum ortadan kalkmıŖ, müslümanları daha çok öğrenmeye

ve başka bilgilere de sahip olmaya sevketmiştir... Bunun diğer bir faydası insan oğlu ne kadar istidat ve ilim sahibi olursa olsun onun âciz ve mahluk olduğunu gösteren bir delil de bu müteşâbihâtıdır. Bu âyetler, Allah'ın ilmiyle herşeyi ihata ettiğini, mahlukatın onun ilminden ancak onun dileyeceği kadarını alabileceğini ifade eder. İnsan hâlikinin karşısında kul olduğunu idrak eder» (24).

Müteşâbih Ayetler Hakkında Matürîdî'nin Görüşleri

İmam Matürîdî'nin günümüze kadar gelen ve bir nüshası da Râşid Efendi Kütüphanesi 47 no'da bulunan «Te'vilâtü'l-Kur'an» adlı eseri, dirayet usûli ile yazılmış mufassal bir tefsirdir. İşte bu tefsire baş vurarak Matürîdî'nin müteşâbih âyetler hakkındaki görüşlerini, bu âyetlerin te'villerinin yapılp yapılamayacağı hususundaki düşüncelerini ve bunlar üzerine yaptığı te'villerin ve yorumların bir kısmını tesbit etmeye çalıştık.

Matürîdî «Müteşâbih»i: «Kendisinden başkasına benzerliği bulunan bir şey» olarak tarif etmiştir. O, bu tarifinin doğruluğunu Bakara Süresi'nin 70. âyetini delil getirerek isbat eder. Bu âyette, İsrail oğullarının Hz. Mûsa'ya: «Ey Mûsa, Rabbine bizim adımıza düa et de boğazlayacağımız hayvanın mahiyetini bize bildirsin, çünkü sığırlar bize birbirine benzemektedir» demişlerdi. Matürîdî bu âyete dayanarak kendisinden başka olana benzeyen müteşâbih olur demektedir. Matürîdî, birbirine benzerliği bulunan âyetleri anlamada istidlal yoluna gidilmesi taraftarıdır. Ona göre Kur'an'ı anlamak için Allah insana akıl vermiştir. Yüce Allah: «Eğer aklınızı kullanıyorsanız, şüphesiz size âyetlerimizi açıkladık, buna ancak akıl sahipleri düşünebilirler» (25), diyerek Kur'an'ı insanların anlamalarını emretmiştir» diyen Mâtürîdî «bir şeyin iyi veya kötü olduğunu anlamak akılla mümkün olur, binaenaleyh Kur'an'ı anlamak için akletmek, tefekkür ve teemmül etmek gerektir»der (26).

Mâtürîdî, «Kur'an'ın tümü açık ve seçik olarak nâzil olsaydı, herkes bunlara tâbi olur, aralarında da birtakım ihtilaflar çıkmazdı. Allah Teâlâ, kullarını anlamadıkları, hattâ kendilerine ıslah (uygun) olmayan şeylerle sorumlu tutmuştur. Bunun sebebi ise onları imtihan etmek ve denemektir»der. Mâtürîdî, müteşâbih âyetler üzerinde araştırma yapanları ikiye ayırır: 1. Niyeti kötü, gönülleri fitne ve fesat çıkarmak maksadıyla araştırma yapanlar. Bunlar küfür içinde olanlardır. Böyleleri Kur'an'ı Kerim'de «Kalb-

lerinde eğrilik bulunanlar fitne çıkarmak için müteşâbih olanlara uyarlar» diye tarif edilen kimselerdir. 2. İyi niyetli ve dinin esâsâtına uygun olarak yapılan te'viller. Bunları hemen hemen her mezhepte görmemiz mümkündür», diyen Mâtürîdî, Kur'an'ın bu gibi araştırmalara müsaade ettiğini ifade eder (27).

Mâtürîdî, dinde ayrılığa düşürecek, müslümanların birlik ve beraberliğini bozacak, kendi mezhep ve görüşünü üstün tutacak şekilde müteşâbih âyetleri te'vil etmenin sakıncalı olacağını, bunun bir işi içinden çıkılmaz hale getireceğini söyler (28).

Mâtürîdî'nin sisteminde aklın bilgi alanı sınırsız değildir. «Allah onu, neleri kavrayacak şekilde yaratmışsa ve bu dünyada neleri kavrayabilmesi mümkünse, akıl ancak onları kavrayabilmektedir. Ayrıca akıl sınırlı bir yaratıktır, o sınırları aşamaz. Çünkü akıl sonradan yaratılmıştır (hâdistir), herşeyi ve bilhassa bazı ilâhî hakikat ve hikmetleri kavrayamaz» diyen Mâtürîdî, müteşâbih âyetlerin ihtiva ettikleri manaların bütünü kulan bilmesi mümkün değildir, onlara nâzil oldukları şekilde inanmak ve Hakka teslim olmak gerektir» der (29).

Bu görüşüyle Mâtürîdî, müteşâbih âyetler konusunda düşünmeme ve fikir yürütmeme gereğine inanmış selef âlimleri ile birleşmiş gibi görünüyorsa da temelde aralarında büyük fark vardır. Mâtürîdî bu görüşe, yani müteşâbih âyetlerin ihtiva ettikleri manaların bütünü kulan bilememesi sonucuna, Kur'an'ın anlaşılması, anlatılması ve savunulmasında aklın vazgeçilmez bir unsur olduğunu, müteşâbihat hakkında biraz sonra göreceğimiz üzere akıl ve nakil metodunu kullandıktan sonra varmaktadır.

Mâtürîdî'nin Bazı Müteşâbih Ayetlere Getirdiği Yorumlar

Kur'an'da insanların manasını kavrayamayacakları müteşâbihle ilgili âyetlerin en önemlilerinden biri de Tâhâ Sûresi'nin 5. âyetidir. «Allah Arş üzerine karar kıldı» manasına gelen bu âyet üzerinde islâm bilginleri çok sözler söylemişlerdir ki, biz burada onları zikredecek değiliz. Amacımız, ehl-i sünnet akîdesinin önde gelen imamlarından İmam Mâtürîdî'nin «Te'vilâtu'l-Kur'an»ında zikrettiği konuyla ilgili görüşlerine burada yer vermektir.

Mâtürîdî, Allah'ın Arş üzerinde istiva ettiğini beyan etmesinde üç mananın bulunduğunu açıklamaktadır :

1. Arş öyle bir yerdir ki Allah Teâlâ zâtı ile orada bulunması demektir, bu ise mümkün değildir. Çünkü Allah Arş ile hudutlanıp sınırlanmış olur ki bu da yaratmaktan âciz olduğunu gösterir. Çünkü Arş Allah'ın mâdûnudur. Eğer Allah Teâlâ'nın zâtını, mekânlardan kendisini kuşatan bir mekanda vasfetmek caiz olsaydı, zamanlardan kendisini kuşatan bir zamanla vasfetmek de caiz olurdu ki bu durumda bizâtihi kendisi sonlu olup, yaratmasında kusurlu olurdu.

2. Allah Teâlâ'nın mekânları da ihâta edecek şekilde Arş'da bulunması. Eğer Allah'ın Arş'da olmasını bu manada kabul edecek olursak, o takdirde Allah'a mekân ittihâz edilmiş olur ki bu da Allah için mümtenedir.

3. Allah Teâlâ, zamanlar da dahil olmak üzere bütün mekânları ihâta edecek şekilde Arş'da istiva etmiş olması :

Bu halin de Allah için câiz olmadığını Mâtürîdî şöyle anlatır: «Allah Teâlâ bu tarz sıfatlardan münezzehtir. Yüksek bir yerde bulunmak ilahlığın bir sıfatı değildir. Şu bir hakîkattir ki, oturmak için veyahut durmak için yüksek olan bir yere çıkmakta ne bir şeref ve yücelik anlamı, ne de azamet ve büyüklük sıfatı ile vasfolmak vardır. Bu tıpkı binanın terasına, ya da dağın tepesine çıkan kimsenin, bulunduğu yerdeki yüksekliği ve istilasını anında kendisinden aşağıda bulunan kimseye nisbetle bir yüceliğe lâyık olmadığı gerçeği gibidir.» Mâtürîdî'ye göre burada zikredilmek istenen «Allah'ın azamet ve celâli»dir. O, bu fikrinin doğruluğunu da şöyle açıklar: «Çünkü Allah şu âyetinde buna açıklık getirmiştir: «Yerde ve gökde ve bu ikisi arasında olan şey Allah'a âittir.» Bu âyette Allah Teâlâ kendisini azamet, saltanat ve kudret ile vasfetmiştir. Aynı şekilde Arş'ın büyüklüğünü, yani Arş'ın nurdan veya cevherden yaratıldığını, mahlûkatın ilmi ve idrakı kendisine erişilemeyen bir yer olduğunu bildirmek için Allah Teâlâ böyle zikretmiştir.»

Mâtürîdî, «istivâ»nın Arş'a izâfe edilmesinin de iki yönden mü'tâlaa edilmesi gerektiğini şöyle anlatır :

1. Mahlûkatın en büyüğü ve yücesi olan şeyle kendisini yad etmekle, büyüklüğün ve yüceliğin kendisine âit olduğunu göstermiştir. Büyük kişilerin eşyanın en büyüğüne izâfe edildiği bilinen bir şeydir. Bu tıpkı, falan için şu ülkenin hükümrânlığı ta-

mam olmuştur ve falan kimse için şu yeri istila etmiştir denildiği gibi. Gerçekten bu yer ona mahsus değildir. Fakat, bu mülk ve hükümlerine sahip olan kimsenin bundan daha azına sahip olması, kendisine daha lâyık olduğu bilinen bir gerçektir. Allah'ın Arş'a istiva etmesi ise: Kudret ve azameti ile Arş'ı istimlak etmesi, orayı da ilmi ile kuşatması demektir. Nitekim Allah Teâlâ'nın: «Bugün size dininizi bütünledim, üzerinize olan nimetini tamamladım, din olarak size İslâmiyet'i seçtim» (30) âyeti buna delâlet etmektedir. Dinin bütünlenmesi v ekemâlâ ermesi, Allah'ın nimetinin tamamlanması, Mekkeliler'in inanmaları ve kâfirlerin de dinlerinden ümitsizliğe düşmeleri sebebiyle meydana gelmiştir. Peygamberlerin Firavunlara ve Mekke halkına gönderilmesinde zikredilen şeyde böyledir. Yanî işin büyüklüğünü ve önemini zikretmek içindir. İşte Arş hakkında söylenecek söz de böyledir. Mâtürîdî, bu görüşünü şu âyetlerde söylenenlerle aynı görür: «Her şehir ve kasaba da onların ileri gelen suçlularını -günahtkârlarını-hile yapan suçlular kıldık. Oysa yalnız kendilerine hile yapanlar da farkına varmazlar (31). Bir şehri yoketmek istediğimiz zaman, o memleketin varlıklarına itaat etmelerini emir veririz. Ama onlar yoldan çıkarlar. Artık o şehir yok olmayı hak eder» (32). Mâtürîdî, «yukarıda zikredilen hükümlere başkalarını da katmak mümkündür», der. «Aynı mekanla v asfedilmesinin yasaklanmasına da ihtimali vardır. Çünkü Arş, mahlûkat yanında mekanların en yücesidir. Akıllar onu kavrayamazlar. Nitekim bütün mekaniardan yüce ve ihtiyaçtan münezzeht olduğunu bildirmek için Allah Arş'a işaret etmiştir» diyen Mâtürîdî, Allah Teâlâ'nın «üç kişinin gizli bulunduğu yerde dördüncüsü mutlaka O'dur, beş kişinin gizli bulunduğu yerde altıncıları mutlaka O'dur» sözü (33) bu hususa işaret etmektedir» der. «Fısıltı mekana izâfe edilen birşey değildir, fertlere izâfe edilen birşeydir» diyen Mâtürîdî, Allah'ın mekaniardan yüce olduğunu ve kendisine hiç bir şeyin gizli kalmadığını ve bundan münezzeht olduğunu bizzat Allah'ın şu sözü ile haber verdiğini delil olarak gösterir: «Biz insana şah damarından daha yakınız» (34).

Allah'ın insana yakın oluşunu, kendisine bir yer edinerek değil de, Allah'ın yüceliği, kuvveti ve mekaniların tümünü ulûhiyeti ile, kuşatması ile mümkün olacağını söyleyen Mâtürîdî, mekanın Allah'a değil kula, mahlûkâta âit olduğunu söyler. Bu hususu da şu âyeti celfleler ile teyid eder: «Gökde de ilâh, yerde de ilâh O'dur. Hakim olan, her şeyi bilen O'dur» (35). «Göklerde ve yerde, her ikisi arasında ve toprağın altında bulunanlar O'nundur»

(36). «Göklerin ve yerin hükümranlığı O'nundur» (37). «O kullarının üstünde yegâne mutasarrıftır, hakîmdir, haberdardır.» «O her şeyi bilir» (38). «O, her şeye kâdirdir» (39).

Mâtürîdî, yukarıda meâllerini sunduğumuz âyetlerde Allah Teâlâ, kendisini, her şeyin mâliki ve hâkimi olduğunu bildirdiğini, kendisini diğer mahlûkattan ayırdettiğini, kendisine verilen her ismin bilinmesini istediğini ve bu isimlerin bizâtihi kendisinde var olduğunu, her şeyden münezzehtir olup, izzet, mecd ve celâl sâhibi olduğunu bildirdiğini söyler.

Mâtürîdî, «istivâ» kelimesini istilâ, «Arş'ı da mülk anlamında kabul ederek, mananın: «Allah bütün mahlûkatını istilâ etmiştir» olduğunu söyler. Bu manaya Allah'ın: «O, büyük Arş'ın sâhibidir» (40) âyetinin delâlet ettiğini söyleyen Mâtürîdî, «Büyük Arş» büyük mülk olarak tefsir ederek (41).

İstivâ'nın tamam olma ve yüce olma manalarına gelmesini Mâtürîdî şöyle açıklar: «Bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: «Ey Muhammed! Siz yeri iki günde yaratanı mı inkâr ediyor ve O'na eşler koşuyorsunuz? O, âlemlerin Rabbidir» (42). «Yer yüzüne sâbit dağlar yerleştirdik, onu kutlu kıldı, rızıklarını arayanlar için yeryüzünün bitkilerini normal olarak dört devre içinde yetiştirmesi kanunu koydu, sonra duman hâlinde bulunan göğe yöneldi, ona ve yer yüzüne «İsteyerek veya istemiyerek gelin meydana çıkın» dedi. Onlar da: «Biz isteyerek geldik» dediler. Allah Teâlâ, bunun üzerine iki gün içinde yedi gök var etti. Yerin yaratılışı iki gün, içindekilerin yaratılışı iki gün, göklerinki de iki gün böylece altı gün eder. Nitekim bir âyette Yüce Allah mücmel olarak: «Rabbimiz O, Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı. Sonra Arş'ı istilâ edip herşeyi hükmü altına aldı» âyetini zikretmektedir, diyen Mâtürîdî, bu âyeti de şöyle tefsir eder: «Yeryüzünde ve göklerdeki mahlûkattan mevcut olanları yarattı, böylece onlarla mülkün tamam olduğu ortaya çıktı, kendisi yüceldi ve yükseldi. Çünkü yaratmasındaki maksat ve amaç, onları sınamak, denemek ve imtihan etmektir. İşte insanlar kendileri için yaratılan bu yüce yerlere ulaştıklarında mülkün ve yücelmenin anlamını idrak etmiş olacaklar ve âyetin manası da o zaman anlaşılacak olacaktır» (43).

Ayeti celilede zikredilen yaratmanın özellikle insanın yaratılışı olduğunu söyleyenler: «O, Allah, yerde ne varsa, (faydalanıp

ibret alınsın diye) sizin için yarattı » (44) âyeti ile: «Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsini Allah sizin hizmetinize verdi» (45) âyetini delil getirmektedirler. Mâtürîdî, bu görüşte olanların İbn Abbas'ın şu sözünü de delil getirdiklerini söyler: İbn Abbas (ö. 68/687) «beşer yedinci gün yaratıldı ve bununla tamam olma ve yücelme hasıl oldu» diyor. Çünkü herşey insan için yaratılmıştır. İnsan ise, Allah'un kuludur. Allah Teâlâ: «Ben insanları da cinleri de bana itaat etsinler diye yarattım» (46) sözüyle cinleri de insanlara katmıştır. Ama asıl amaç insandır. Çünkü yaratılan herşey insanın emrine verilmiş, onun hizmetine sunulmuş, insanın menfaatlerine yöneltilmiştir. Mâtürîdî, bu görüşleri zikrettikten sonra kendi kanaatini ve görüşünü de şöyle hulâsa eder :

Gerçekten Allah Teâlâ kendisi hakkında: «O'nun benzeri gibisi yoktur» (47) demek sûretiyle, kendi zâtında mahlûkâtına benzemeyi nefyetmiştir. Allah'ın fiilinde ve sıfatında mahlûkâta benzemediğini, benzemekten de müzzeh olduğunu yukarıda açıklamıştık. Öyleyse Allah'ın Arş'ı istilâ etti ifâdesinin Kur'an'da açıklanan âyete uygun olması gerekir. Ayrıca, âyetin manâsının bizim zikrettiğimiz şeyden başkasına ihtimali olduğundan, te'vili şudur diye kesin olarak söylememiz mümkün değildir. Ve yine Allah'a âit olan şeyleri bizce bilinmeyen bir takım şeylere hamletmemiz doğru olmaz» (48).

Mâtürîdî'nin üzerinde durduğu müteşâbih âyetlerden biri de el-Fecr Sûresi'nin 22. âyetidir. Bu âyetin zahiri manâsı şöyledir: «Rabbin ve sıra sıra dizili melekler geldi.» Selef akîdesine mensub olanlar bu âyeti kerimenin Allah'ı tenzih ederler ve onun hakikatini zikredildiği şekilde iman ederek Allah'a havale ederler. Halef ekolüne mensub olanlar ise bu âyete çeşitli manâlar vermişlerdir. Mâtürîdî ise bu âyete zikredilmeye değer çeşitli manâlar olduğunu söylemektedir.

1. «Rabbinizin emirleri-buyruğu-sıra sıra dizilip gelen meleklerle geldi» şeklinde izah etmektedir. Buradaki «vav'ı bâ yerine kullanmak caizdir diyen İmam Mâtürîdî, bu görüşünün doğruluğunu «Mâide» Sûresi'nin 24. âyetini delil getirerek isbatlar. Bu âyette Hz. Mûsa, kavmine: «Ey milletim, Allah'ın size yazdığı kutsal yere girin, ardınıza dönmeyin, yoksa kaybedenler olarak dönersiniz», demişti. Kavmi de orada zorba bir milletin olduğunu ifade ettikten sonra: «Ey Mûsâ, onlar orada oldukça biz asla oraya gir-

miyeceğiz. Sen ve Rabbin gidin savaşın, doğrusu biz burada oturacağız» demişlerdi. Mâtürîdî bu âyette geçen «Sen ve Rabbin gidin» lafzının manasının, «Sen Rabbinle birlikte savaşa gidin» anlamında olduğunu söyler. Mâtürîdî, âyet bu manada anlaşıldığı takdirde şüphelerin kalkmış olacağını ve gerçeğin de açığa çıkmış olacağını, böylece âyet üzerinde te'vile gidilmiyeceğini, hem de meleklerin bir yerden diğer bir yere gitmeye daha müsait olduklarını söyler. Bakara Süresi'nde: «Onlar, bulut gölgeleri içinde, Allah'ın gelmesini ve meleklerin tepelerine inip işin bitmesini mi bekliyorlar? Bütün işler Allah'a dönecektir» denmektedir. Mâtürîdî, «Allah'ın bulut gölgeleri içinde gelmesi» lafzının: Allah'ın azabının bu bulut bölgeleri içinde geleceği» anlamına geldiğini söylemektedir. Bu görüşünü tekid için de Furkan Süresi'nin 25. âyetini delil getirir. Bu âyette Allah Teâlâ: «O gün, gök beyaz bulutlar ile birlikte parçalanacak ve melekler bölük bölük indirilecektir» demektedir. Bu âyeti kerimede «el-Gamâm» kelimesi «bâ» harfi ile birlikte kullanılmıştır ve yukarıda ifade ettiğimiz manaların doğruluğunu bu âyet isbat etmiştir» diyen Mâtürîdî, böyle bir yaklaşımın şüpheleri gidereceğini ve problemleri halledeceğini söyler.

İmam Mâtürîdî, «Rabbin geldi» âyeti ile, «Allah'ın gelmesi» anlamındaki âyetleri, «Allah'ın emri» manasında anlamının daha doğru olacağını, bunun için de Nahl Süresi âyet 33 de gelme kelimesinin emir lafzı ile birlikte geldiğine dikkati çeker:

«Onlar kendilerine yalnız meleklerin veya Rabbinin buyruğunun gelmesini mi bekliyorlar?», Mâtürîdî, «Rabbin geldi» âyetini: «Rabbinin va'di ve vaidi geldi» şeklinde anlamak gerekir. Çünkü Allah'a gelme izâfa edilemez» demektedir (49). Çünkü der Mâtürîdî: «bu âyette, her ne kadar Allah'ın vasfı olmasa da gelme O'na nisbet edilmiştir. Halbuki fiillerin belirtilerini Allah'a nisbet etmek doğru değildir. Allah böyle bir vasıfla vasıflanmamıştır. Meselâ «Enbiyâ» sûresinde (50) Allah Teâlâ-Meryem'e rûhumuzdan üfledik demıştır. Burada Allah'a üfleme izâfe edilmiştir. Halbuki Allah'ın böyle bir sıfatı yoktur. Yine Mâide sûresinde Allah: «Orada onlara canı can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişle dişle ve yaralara karşılık ödeme yazdık» demıştır. Burada da Allah'a kâtiblik izâfe edilmiştir. Ama Allah böyle bir sıfatla vasıflanmamıştır (51).

Mâtürîdî, bunların mecâzî manalar olduğunu, insanlar arasında da buna benzer sözlerin söylendiğine dikkat çeker ve şöyle

der: «Yağmura Allah'ın rahmeti denir. Bunun manası» yağmur Allah'ın rahmetinin eseridir» demektir. Yoksa yağmur Allah'ın sıfatı değildir. Aynı şekilde namaz Allah'ın emridir, zekat Allah'ın emridir denir. Bundan maksat, namaz Allah'ın emriyle kılınır, zekat Allah'ın emriyle verilir demektir. Namaz ve zekat Allah'ın sıfatı değildir.

2. Mâtürîdî, «Rabbin geldi» âyetinde varid olan ikinci manayı da şöyle anlatır: «Rabbin geldi» demek bir hikmete binâen bu âlemin içinde yaratıldığı vakit geldi demektir. Çünkü der Mâtürîdî, eğer sorgu ve hesap günü için öldükten sonra dirilme olmasaydı bu âlemin yaratılmasının bir hikmeti olmazdı. Nitekim Yüce Allah «Mü'minûn» sûresinde (52) «Siz boşuna yarattığımızı ve bize döndürülmiyeceğinizi mi sandınız?» der. Bu âyet, Allah'ın insanları öldükten sonra tekrar dirilteceğini, yaşamın sebebinin dirilmeyle ilgisi olduğunu ifade etmektedir. Bu gerçeği Allah «Gâfir» sûresinin 16. âyetinde şöyle ifade eder: «O gün insanlar kabirlerinden meydana çıkarlar. Onların hiç bir şeyi Allah'a gizli kalmaz.» Bugün hükümdarlık kimindir?» denir, hepsi: «Gücü herşeye yeten tek Allah'ındır» derler.

Mâtürîdî, Mülk, bu olaydan önce Allah'ındı. Fakat mülkü kendisine âit olduğunu o anda herkese gösteriyordu der. Allah Teâlâ: «İnsanların hepsi gizlendikleri yerden Allah'ın huzuruna çıkacaklar» (53) demektedir. Halbuki der Mâtürîdî, hiçbir şey Allah'a gizli değildir. Bunun anlamının ise yaratıkların açığa çıkma zamanları geldiğinde demektir. Bu bakımdan Allah'a izafe edilen şeylerde aslolan, O'nun şanına uygun olan sıfatlarla tavsif etmeli, zâhiri manası anlaşılmayan hususlarda gizli manalara baş vurarak O'na layık sıfatları söylemenin daha doğru olacağını söyler. Allah'a hiçbir şeyin kapalı ve gizli olmadığını söyleyen Mâtürîdî bu görüşüne delil olarak da Mücâdele Sûresi'nin 7. âyetini getirir : «Göklerde olanları da, yerde olanları da Allah'ın bildiğini bilmez misin?» Üç kişinin gizli bulunduğu yerde, dördüncü mutlaka O'dur, beş kişinin bulunduğu yerde altıncıları mutlaka O'dur; bunlardan az veya çok, ne olursa olsunlar, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, mutlaka Allah onlarla beraberdir...

Bu âyette Allah'ın orada isbâtı vücut ettiği manası anlaşılmaz, diyen Mâtürîdî bunun manasının, kul ne yaparsa Allah onu çepeçevre kuşatmıştır ve kulun yaptığından da haberdardır» demek-

tir, yoksa Allah onların yanında hazır bulundu anlamında değildir. Nitekim Haşır Sûresi'nde (54) Allah Teâlâ, kitab ehlinen inkarcı olanların yurtlarından çıkmıyacaklarını, kalelerinin kendilerini Allahdan Koruyacağını sananların bu düşüncelerini haber verdikten sonra, onların âkıbetlerini şöyle anlatıyor: «Allah onlara beklemedikleri yerden geldi, kalblerine korku salıverdi, evlerini kendi elleriyle ve mü'minlerin elleriyle yıkıyorlardı, ey akıl sahipleri ders alın.»

Mâtürîdî, bu âyette zikredilen «Allah onlara beklenmedik yerden geldi» lafzının Allah'ın bir yerden diğeri bir yere intikali anlaşılmalıdır demektedir ve bu anlayışın Allah için caiz olmadığını, bunun anlamının ise «Allah'ın azabı onlara beklenmedik yerden, sevdiği kullara da yardımını aynı şekilde geldi demektir. Mâtürîdî, aynı durumun Nahl Sûresi'nin 25. âyetinde de mevcut olduğunu söylemektedir. Bu âyette Yüce Allah: «Tıpkı müşrikler gibi daha öncekiler de Peygamberleri aleyhine bir takım fasid planlar kurmuşlardı. Bunun üzerine Allah onların binalarının temellerinden geldi, tavanları başlarına yıkıldı. Azab onlara farketmedikleri yerden geldi» demektedir.

«Allah'ın gelmesini mahlukata izafe edilen bir gelme gibi anlamamalıdır.» diyen «Mâtürîdî, Kur'an'da buna benzer örneklerin çok olduğunu söyleyerek birkaç misal daha verir: «Muhammed Sûresi'nde (55) Allah şöyle buyuruyor : «Eğer siz Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder.» Mâtürîdî'ye göre bu âyetin manası: «eğer siz Allah'ın dinine yardım ederseniz, O da size yardım eder» şeklindedir. Yoksa Allah'ın bir zafiyeti yoktur ki takviyeye muhtaç olsun. Ali İmran Sûresi'nde «Allah sizi kendi nefisinden sakındırır» demektedir. Mâtürîdî, bu âyette zikredilen nefis kelimesinden, bilinen nefsin kastedilmediğini, Allah'a böyle bir sıfatın izâfe edilemeyeceğini söyledikten sonra âyetin manasının: «Allah size azabından sakınmanızı, korkmanızı emreder», şeklindeki anlamının daha doğru olacağını söyler (56).

Kur'an'da yukarıdaki örneklere benzer pek çok âyetler olduğunu beyan eden Mâtürîdî, şunları söylemektedir: «Buraya kadar ki yaptığımız açıklamalardan anlaşılana şudur ki; Kur'an-ı Kerimde müteşâbih âyetlerde Allah'a izafe edilen şeyler, bizim anlattığımız manada anlaşılmalıdır ya da âyetin zamirinde doğru olan şey ne ise o araştırılmalıdır. Yoksa Allah'ın gelmesini tek manaya-zahirî manaya-hamletmek doğru değildir. Gelme ile tek mananın

anlaşılmadığına şu hususlar delâlet etmektedir. Gelmenin arzulara izâfe edildiği zamanki durumu başka, cisimlere izâfe edildiği zamanki durum başkadır. Eğer gelme arzulara izâfe edilirse ortaya çıkma manası anlaşılır. Nitekim Allah Teâlâ: «Allah'ın yardımını geldiğinde» demektedir. Bunun anlamı: Allah'ın yardımı ortaya çıktığında demektir. Yoksa, Allah, yardımını bir yere naklettiğini kasdetmemiştir. Eğer yardımını bir cisme izâfe edersek o zaman yardımın bir yerden diğer bir yere nakledildiği anlamına gelir ki bu mana doğru değildir. Allah Teâlâ: «Hak geldi bâtil ortadan kalktı» (57) demiştir. Bunun manası 'Hak ortaya çıktı, bâtil yıkıldı demektir. Yoksa Hak bir yerde değil ki başka bir yere taşınmış. Bu da gösteriyor ki gelme bir şeye izâfe edildiğinde, o şey ile bağlantı kurarak, uygun olan manayı vermeli, her zaman «gelme» anlamını bütün âyetlerde aynı anlamda kullanmamalıdır» diyen Mâtürîdî, bu görüşünün doğruluğunu da Hz. Peygamber'den rivayet edilen şu hadis ile isbat eder: Nebi (s.a.v.) Allah'dan manasını naklederek buyurdu ki: «Kim bana bir karış yaklaşırsa ben de ona bir arşın yaklaşıyorum. Kim bana bir arşın yaklaşırsa ben de ona bir kulaç yaklaşıyorum. Kim bana yürüyerek yaklaşırsa ben de ona koşarak yaklaşıyorum.» Mâtürîdî, buradaki yaklaşımdan mahlûkata izâfe edilen bir yaklaşma anlaşılmalıdır. Burada kasdedilen mana: «Kim bana tâatla, ibadetle, kulluk görevini yerine getirerek yaklaşırsa ben de ona, başarıya ulaşmasında yardımcı, ih-sanda ve in'amda yaklaşıyorum» demektir», der (58).

Mâtürîdî, Hz. Mûsâ'nın Rabbi ile arasında geçen şu konuşmayı da kendi görüşlerinin doğruluğuna delil olarak getirmektedir: «Hz. Mûsâ Rabbine karşı şöyle düâ ettik: «Ya Rabbi, sen bana yakın mısın, sana fısıltı ile konuşayım. Ya da benden uzak mısın sana sesleneyim, çağırayım.»

Mâtürîdî diyor ki, burada Hz. Mûsâ Allah'a bir yer ittihaz etmemiştir. Bununla Hz. Mûsâ şunu söylemek istemiştir: «Ya Rabbi, sen benden râzı mısın sana yavaş sesle konuşayım. Ya da bana kızgınsan göz yaşlarımı ağlayıp sızlamakla ilan edeyim.»

Mâtürîdî, Gelme işini Allah'a izâfe ederken, burada durulup, tahkik edilmesi gerektiğini söyler ve der ki: «Bir hükmü bir şeye hamle ederken hemen bu böyledir diye kesin hükme varılmadan üzerinde düşünülmesi ve araştırılması gerekir.» Mâtürîdî «Rabbin geldi» âyeti ile ilgili son sözünü de şöyle özetler: «Yukarıdaki açıklamalarımızdan şu sonuca varabiliriz: «Allah'a izâfe edilen gelme

fiillerin de tek mana kâzdedilmemektedir. Çünkü gelme işi varlığı başka bir şeye bağlı olan arazlara izâfe edilirse o takdirde cisimlere ve şahıslara izâfe edilenlerle Allah aynı şekilde murad edilmiş olur. Allah Teâlâ daha iyi bilir ama, Allah'ın gelmesinden anlaşılan mana, cisimlerin gelmesinden murad edilen mana ile aynı değildir. Allah arazların gelmesinden murad edilen şeyle vasıflanamaz. İşte bu nedenle bu âyetin te'vilinde Allah'a hiçbir şeyi nisbetmeden, inzal olduğu şekliyle itikat etmek ve Hakka teslim olmaktır» (59).

SONUÇ :

Mâtürîdî, dinin bilinmesi için, daha doğrusu Kur'an'ın manasının anlaşılabilmesi için iki esas kabul etmiştir. Biri nakil diğeri de akıldır. Ona göre Kur'an'ın tümü açık ve seçik olarak nâzil olsaydı, düşünmeye ve tefekküre gerek kalmazdı. Allah insanı, doğruyu Kur'an-ı anlamak için de aklı gereği gibi kullanmak gerekir diyen Mâtürîdî, Müteşâbih âyetleri anlamayı da bu çerçevede mü-tâlâ eder. Ancak, Müteşâbih âyetleri te'vil edeceğim diye de, dinde ayrılığa düşürecek, müslümanların birlik ve beraberliğini bozacak, kendi mezhep ve görüşünü üstün tutacak şekilde bir davranış içerisinde girmenin de yanlış olduğunu beyan eder. Mâtürîdî'ye göre, akıl sınırlı bir yaratıktır, sınırını aşamaz. Ona göre akıl hâdistir, sonradan yaratılmıştır. Herşeyi ve bilhassa bazı müteşâbih âyetlerin hakikatını ve hikmetlerini tam manasıyla anlayamaz.

KAYNAKLAR

1. Muhkem ve Müteşâbih ayetlerin mahiyeti hakkında geniş bilgi için bkz: Taberî, Câmiu'l-Beyân fi tefsiri'l-Kur'an, III, 113-122, Mısır, 1323, ez-Zemahşeri, el-Keşşâf an Mâhâiku'l-Tenzil, II, 413, Tahran,?, Ibnu'l-Arabî, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Kerim, I, 167-169, tahkik, Dr. M. Gâlib, Beyrut, 1981, Kurtubî, el-Câmi'li Ahkami'l-Kur'an, IV, 10-16, Beyrut,?, el-Kirmânî, el-Burhân fi Tevcihi'l-Kur'an, 23, tahkik, Ahmed Ata, Beyrut, 1986, er-Râzî, Tefsiru'l-Kebîr, VII, 166-175, Tahran,?, Süyûtî, el-İtkân, II, 2-3, Beyrut, 1975, İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm, II, 7-8, tahkik, Muhammed İbrahim el-Bennâ..., İstanbul, 1985, ez-Zerkeşi, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an, II, 68-70 Halep, 1957, ez-Zerkânî, Menâhilu'l-İrfân, II, 174-180, Halep,?, İsmail Hakkı, Tefsiru Rûhu'l-Beyân, II, 5-6, İstanbul, 1339, el-Kâsımî, Mahâsinü'l-Te'vil, IV, 8-18, tahkik, M.F. Abdu'l-Bâki, Beyrut, 1978, Muhammed Emîn el-Cekenî eş-Şenkitî, Edvâu'l-Beyân fi İdahi'l-Kur'anı bi'l-Kur'an, I, 265-270, Beyrut, ?, Meragî, Tefsiru'l-Merağî, III, 100, Beyrut, 1974, Mennâu'l-Kattân, Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an, 214-220, Riyad, 1975, Dr. Subhi Sâlih, Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an, ..., Beyrut, 1965, Sabûnî, Safve-

- tü't-Tefâsir, I, 184-185, Beyrut, 1981. İbrahim el-Ebyârî, el-Mevsûatü'l-Kur'aniyyetü'l-Müeyssere, IV, 53, Kahire, 1974, Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1035-1044, Nebioğlu Basımevi, 1960, Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, 128-133, Ankara, 1979, Prof. Dr. Süleyman Ateş, K. Kerim'in Yüce Meâli, I, 351-352, Ankara, 1982.
2. Süyûtî, a.g.e., II, 8-9, el-Burhan, II, 68, İbn Aşûr, Tefsiru'l-Tahrîr, III, 158.
  3. Tefsiru'l-Taberî, III, 114-115, İbn Aşûr, a.g.e., III, 160. Tunus, 1973.
  4. Rağb el-İsfahânî, Müfredât, Şibh maddesi, Hak Dini Kur'an Dili, II, 1037, Ali Ünal, Kur'an'da Temel Kavramlar, 54, İstanbul, 1986.
  5. İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm, II, 8, İstanbul, 1985, el-Burhân, II, 78, Mâtürîdî, Te'vilâtü'l-Kur'an, vrk. 60a-b, Râşid Efendi Kütüphanesi, No.47.
  6. eş-Şehristânî, el-Milel, I, 104-105, Kahire, 1061, Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Kalam İlmi, 113-114, İstanbul, 1988.
  7. Bkz. a.y.
  8. Tefsiru't-Taberî, III, 121, Tefsiru İbn Kesîr, II, 8, el-İtkân, II, 9.
  9. el-Buhârî, Kitâbu't-Tefsir, V, 165, İst. 1979.
  10. a.g.y., el-İtkân, II, 3.
  11. Tefsîr, Usûlü, 129 el-İtkân, II, 11.
  12. el-İtkân, II, 3-7, Mennâu'l-Kattân, Mebâhis, 220, et-Tefsiru'l-Kebîr, VIII, 177.
  13. İbn Kesîr, Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm, II, 8. İst., 1984.
  14. Tefsiru't-Taberî, IV, 122, Kurtubî, a.g.e., IV, 18.
  15. Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm, II, 8.
  16. a.g.y., İbn Mâce, Mukaddime, II, Mısır, 1372.
  17. Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm, II, 8.
  18. el-İtkân, II, 178-188.
  19. Zehebi, et-Tefsiru ve'l-Müfessirûn, I, 20, Mısır 1961. Arthur Jefery, Materials for the history of the teks of the Quar'an, 32, Leiden, 1937.
  20. Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm, II, 8.
  21. et-Tefsiru'l-Kebîr, VII, 176.
  22. Hak Dini Kur'an Dili, II, 1040, İzzet Derveze, Kur'an Cevap Veriyor, 188, terc. A. Baykal, İstanbul, 1988.
  23. a.g.e., II, 1041.
  24. Tefsir, Usûlü, 132-133.
  25. Te'vilât, vrk 60a.
  26. Te'vilât, vrk 488a.
  27. Te'vilât, vrk 60a.
  28. Te'vilât, vrk 60b.
  29. Hanifi Özcan, Mâtürîdî'de Bilgi Problemi, 97-98, A.Ü. Sosyal Bilimler Enst., Doktora Tezi, yayımlanmamış, Te'vilât, vrk 61b.
  30. el-Mâide, 3.
  31. el-En'ân, 133.
  32. el-İsrâ, 16.
  33. el-Mücadele, 7.
  34. Kâf, 16.
  35. ez-Zuhuf, 84.
  36. el-Furkân, 2.
  37. el-En'ân, 18.
  38. el-En'âm, 101.
  39. Hûd, 4.

40. et-Tevbe, 129.
41. Te'vilât, vrk 355b, 258a, **Kitâbu't-Tevhid**, 73, İstanbul, 1979.
42. Fussilet, 12.
43. Te'vilât, vrk 355b.
44. el-Bakara, 39.
45. el-Câsiye, 13.
46. ez-Zâriyât, 56.
47. eş-Şûrâ, 11.
48. 356a.
49. Te'vilât, vrk 665b.
50. Âyet, 91.
51. Te'vilât, vrk 665b.
52. Âyet, 115.
53. İbrahim, 21.
54. Âyet, 2.
55. Âyet, 7.
56. Te'vilât, vrk 665b, 81a.
57. İsrâ, 81.
58. Te'vilât, vrk 665b.
59. Te'vilât, vrk 61b.